

Örnek Bir Kurum Olarak Türkiye Biyoetik Derneği'nin Tarihi ve Örgütlenme ve Eyleme Üzerine Düşünceler

THE HISTORY OF THE TURKISH BIOETHICS ASSOCIATION AS A SAMPLE ORGANISATION AND THOUGHTS ON GETTING ORGANISED AND TAKING ACT

Dr. M. Volkan KAVAS^a

^aDeontoloji AD, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, ANKARA

Özet

Kasım 2004'te 10. kuruluş yıldönümü kutlanacak olan Türkiye Biyoetik Derneği'nin hangi amaçlarla kurulduğu, karar alma, etkinlik repertuarını ve ilgi alanlarını belirleme ve etkinlikte bulunma gibi işleyiş mekanizmalarının nasıl yapılandırıldığı, derneğin işlerliği / etkililiği ile ilgili ve etkinlikleri gerçekleştirirken hangi teorik yaklaşımları temel aldığı, bir örgütlenme olarak kendini nasıl tanımladığı gibi konular tarihsel olarak ele alınacaktır. Ülkemizde böylesi bir derneğin karar ve etkinliklerini nasıl değerlendirdiği ve hangi yaklaşımları neden öncelikle eylem planlarını yapılandırması gerektiği tartışılmalıdır. Bu sayede, özellikle tıp etiği alanında söz sahibi olması beklenen bir derneğin varoluş nedenlerini sorgulaması, eleştirmesi mümkün olabilecektir. Derneğin geçmişte Türkiye'de yaşanmış ve kamuoyunda yoğun biçimde tartışılmış kimi olaylara karşı hangi refleksleri gösterdiği, bu tartışmalara ne ölçüde dahil olduğu araştırılacaktır. Ortaya çıkacak veriler Türkiye Biyoetik Derneği ve benzeri örgütlenmelerin amaç, işlev ve etkililiğinin tartışılması ve yeniden yapılandırılmasında yol gösterici olabilir.

Anahtar Kelimeler: Biyoetik, sivil toplum kuruluşu, dernek

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2004, 12:256-262

Abstract

The Turkish Bioethics Association's 10th anniversary will be celebrated in November 2004, and the goals it was founded for, its functioning mechanisms such as decision-making, interest and activity developing processes, its self-definition as a non-governmental organization and its theoretical approaches should be examined from a historical perspective. How such an association in our country evaluates its decisions and activities and how it should structure its operating plans according to which priorities should be discussed. By this, it might be possible for an association which is supposed to have an effect especially in biomedical ethics to question and criticize its *raison d'être*. The reactions of the association towards previous ethical issues arose and publicly discussed in Turkey will be studied and the extent of its participation will be searched. The collected data can be enlightening for the discussions about the goals, functions and efficacy of The Turkish Bioethics Association and can be useful for the reorganization of it and the similar organizations.

Key Words: Bioethics, non-governmental organizations, association

Bu çalışmada, Türkiye Biyoetik Derneği'nin kuruluş amaçları, yapısı ve işleyiş düzenekleri, ilgi alanları, kuramsal eğilimleri ve bir örgütlenme olarak kendini nasıl tanımladığı gibi konular tarihsel olarak ele alınacaktır. Çalışma kapsamında araştırdığım temel soru ise böylesi "düşünce dernekleri"nin işlev sınırlarının ve kapsamının ne olması gerektiğidir. Türkiye'de özellikle

tıp etiği ve diğer insan uğraş etikleri alanında söz sahibi olması beklenen bir derneğin varoluş nedenlerini sorgulaması, eleştirmesi kanımca önem taşımaktadır.

Türkiye Biyoetik Derneği, örgütsel bir birliktelik ve kendi alanında etkili olabilecek bir aktör olarak ele alındığında, onun bu işlevini somut tarihsel veriler çerçevesinde ne kadar gerçekleştirebildiğinin ortaya konulması önemlidir. Dernek, bir sivil toplum kuruluşu olarak, sadece varlığı ile bile, Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Türkiye'de meydana gelen bir çok farklı olay ile ilgili tavır gösterecek, etkide bulunacak, değişime yol açacak bir güç olma olanağına, teorik olarak, yapısı itibarıyla sahiptir. Derneğin bu olanağı ne ölçüde kullanabilmiş olduğu, kuruluşundan bu yana "biyoetik" ile ilgili düşünsel ve eylemsel bazda ne gibi etkinliklerde yer aldığı ayrıntılı bir dökümünün çıkarılması ile mümkün olacaktır.

Geliş Tarihi/Received: 26.07.2004

Kabul Tarihi/Accepted: 14.12.2004

Bu araştırma kısaltılmış olarak 16-18 Haziran 2004 tarihlerinde Sivas-Divriği'de gerçekleştirilen VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi/Correspondence: Dr. M. Volkan KAVAS
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji AD, 06100, Sıhhiye, ANKARA
volkankavas@hotmail.com

Copyright © 2004 by Türkiye Klinikleri

Yöntem

Araştırma sırasında özellikle yazılı belgelere geçmiş somut veriler derlenmiştir. Ek olarak, Türkiye Biyoetik Derneği'nin kurucu üyelerinin ve halen dernek yönetim kurulunda olan kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Bu kişilerden aşağıdaki sorulara yanıt vermeleri istendi:

1. Türkiye Biyoetik Derneği'nin kurulmasına neden ihtiyaç duyulmuştur? Başka bir deyişle sizce derneğin kuruluş gerekçesi nedir?
2. Dernek ilk kuruluşunda, çalışma alanı, etkinlik hedefleri ve kendi örgütsel tanımını nasıl belirlemiştir?
3. Kuruluşundan bu yana dernek kendine belirlediği hedeflere sizce ne kadar ulaşabilmiştir?
4. Türkiye Biyoetik Derneği sizce kendini nasıl bir örgütlenme olarak görmektedir?
5. Dernek yapısı ve amaçlarında zamanın koşullarına göre her hangi bir değişiklik oldu mu? Varsa bu değişiklik sizce nasıl gerçekleşti?
6. Derneğin akademi (üniversiteler) ile ilişkisi sizce ne düzeydedir? Bu birlikteliğin akademiden ayrı bir örgütlenme olmasının altında sizce hangi sebepler yatmaktadır?
7. Siz kişisel olarak dernek adına her hangi bir çalışmada buldunuz mu? Bu çalışmalarınız arasında derneğin yapısına dair tartışmalar yer almakta mıydı?

Derneğin faaliyette olduğu dönemde “biyoetik” ile ilgili olduğu düşünülen kimi olaylarla ilgili tartışmaların yer alabileceği basın-yayın organları taranmıştır. Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşları (STK-NGO) ve dernek benzeri örgütlenmelerinin iç yapılarının ve işlevlerinin tartışıldığı yazılar incelenmiştir.

Türkiye Biyoetik Derneği'nin Kısa Tarihi

Türkiye Biyoetik Derneği, Kasım 1994'de merkezi Ankara'da olmak üzere kuruldu. Türkiye'de “biyoetik” ile ilgili bir dernek kurma fikri ilk defa, Amsterdam'da yapılan I. Dünya Biyoetik Kongresi dönüşü Prof. Dr. Yaman Örs ile Dr. N. Yasemin Oğuz'un aklına gelir. Prof. Örs ve Dr. Oğuz, Uluslararası Biyoetik Derneği'nin bu etkinliğine bir çok katılımcının kendi ülkesindeki bir dernek ya da benzeri bir tüzel kişilik adına katıldığını görürler. Türkiye'ye dönüşlerinde böyle bir derneğin kurulması çalışmalarına başlarlar (N.Y.O.).

Prof. Dr. Berna Arda, derneğin kurulma amacını şu sözler ile açıklıyor: “Derneğin kuruluş gerekçesi, bence temelde alanın varlığını duyurmak idi. Genel olarak ‘etik’ konusunun, hangi meslek içinde özelleşmiş bir uzantısı olursa olsun, üzerinde konuşabilmek için belirli düzeyde bilgiye sahip olunması zorunluluk olduğu için, “bu ayrı bir daldır” demek için. (...) Neden tıbbi etik değil de biyoetik denirse, günümüzdeki eğilim insanı merkeze koyan anlayış yerine, daha “canlılık” temelli bir etik anlayışı.” (B.A.)

Arda'nın bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, derneğin varlığı bir anlamda “biyoetik” alanının varolma, kabul görme çabasına katkıda bulunuyor.

Dr. Serap Şahinoğlu ise “Deontoloji ve etik” alanında herhangi bir derneğin bulunmayışı, bu kavramların dünyada ve ülkemizde önemli kavramlar arasında sayılması ve Uluslararası Biyoetik Derneği bazında tartışılırken bizde benzeri bir örgütlenmenin olmayışı temel nedenlerdi.” Diyor (S.Ş.).

Türkiye Biyoetik Derneği'nin (o zamanki adıyla Biyoetik Derneği) kurulmasına daha çok tıp çevresi ön ayak olmuştur. Berna Arda, Ferruh Dinçer, Funda Kadioğlu, N. Yasemin Oğuz, Yaman Örs, Gülbin Özçelikay, Atilla Özgür, Serap Şahinoğlu, Sevgi Şar ve İltzer Uzel kurucu üyeler olarak yer almışlardır (Türkiye Biyoetik Derneği Tüzüğü).

Dernek 30 Haziran 2000 tarihinde adının başına 2000/984 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Türkiye” ibaresini de alır. Bu, yaklaşık altı yıllık bir çabanın sonucudur. Prof. Arda bu değişikliğin gerekçesini uluslararası alanda, Türkiye çapında derneğin alanı temsil selahiyetine sahip olmasının gerekliliğinin başgöstermesi olarak açıklıyor (B.A., Türkiye Biyoetik Derneği Karar Defteri).

Dernek tüzüğünde kuruluş amacı; genel anlamda Biyoetiğin ve eğitiminin ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunmak, onun sağlık uğraşları ve öteki disiplinlerle olan ilişkisini geliştirmek olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda “biyoetik”ten, sağlık uğraşları (tıp, diş hekimliği, eczacılık, veteriner hekimliği...) ile biyoloji gibi temel bilimlerle, eğitim, iletişim, hukuk gibi belli başlı uğraşsal (mesleki) etkinliklerin yürütülüşü sırasında ortaya çıkan ahlaki değer sorunlarının (etik sorunların) incelendiği ve çözüm yollarının önerildiği bir alan anlaşılmaktadır (Türkiye Biyoetik Derneği Tüzüğü).

Bu noktada vurgulanması gereken, “biyoetik” kavramının sınırlarının nasıl belirlendiğidir. Prof. Dr. Yaman Örs'ün “Gelişmekte Olan Bir Kavram: Biyoetik” adlı makalesinde ele aldığı “biyoetik” kavramının beş farklı tanımı ile karşılaştırıldığında bazı noktaların derneğin yaptığı tanım içine alındığı, ancak derneğin, belli başlı uğraşların toplumsal sorumluluğu gibi kimi vurguların kapsama dahil edilmediği görülmektedir.¹ Prof. Dr. Yaman Örs, derneğin temel uğraş alanının en genel tanımıyla “uğraş etikleri” olması gerektiğini, bu bağlamda derneğin disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğunu, amaçları arasında da öncelikle “etik” ile ilgilenen insanlar arasında etkileşimi sağlamanın bu nedenle önem kazanacağını belirtmiştir (Y.Ö.).

Tüzükte bu amaca uygun olarak derneğin, biyoetik konusunda ilgisi ve katkısı olanları bir araya getirmek; bu alandaki sorunları birlikte tartışmak; mezuniyet öncesi ve sonrası eğitiminin programlanmasını geliştirmek; üyeler arası ve uluslararası haberleşmeyi gerçekleştirmek; konfe-

rans, sempozyum, seminer, kongre ve yayın gibi etkinlikler göstermek, bilimsel çalışmalar düzenlemek ve desteklemek; konunun halka tanıtımını sağlamak işlevini benimsemiştir. Ayrıca, dernek üyeleri arasında yakınlaşmayı sağlamak, biyoetik alanını ilgilendiren, uğraş onurunu yaralayıcı davranışlarla, sorumsuzca yapılan yanlışlıklar karşısında ilgili makamları uyarmak, gerekirse olayı topluma duyurmak amaçlarını da güden ve akademik etkinlikte bulunan bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir (Türkiye Biyoetik Derneği Tüzüğü).

Dernek, amaçlarını gerçekleştirmek için toplantılar, gösteriler, kermes, defile, kongre gibi sosyal etkinlikler, bilimsel çalışmalar ve sergiler düzenleme, yayında bulunma, arşiv oluşturma, mezuniyet sonrası kurs ve hizmet içi eğitim programları hazırlayıp uygulama, plan ve proje yaptırma ve bunlar için yarışmalar açma, yasalara uygun olarak uluslararası benzer kuruluşlar ile işbirliği yapma gibi etkinliklerde bulunabileceğini tüzüğünde belirtmiştir.. Din ve siyasetle uğraşmamak ve bu yolda hiçbir siyasal örgütü veya partiyi desteklememek kuruluş kararları arasındadır.(Türkiye Biyoetik Derneği Tüzüğü)

Bu son karar Türkiye Cumhuriyeti'nde kurulan her derneğin tüzüğünde bulunması zorunlu olan bir ifadedir. Ancak "biyoetik" gibi değerler ve ahlak normlarını konu edinen bir kuruluşun ne din ile ne de siyaset ilgilenebilir olması, derneğin varlık nedenleri ile bir tezat oluşturmaktadır.

Üye Sayısı ve Üye Profili (Türkiye Biyoetik Derneği Üye Listesi)

Derneğin 3 Ocak 2004 tarihi itibarıyla 100'den fazla üyesi vardır. Üyelerin çok büyük bir kısmını hekimler, diş ve veteriner hekimleri ve eczacılar oluşturmaktadır. Diğer alanlardan (edebiyat, tarih, biyoloji vb.) üyeler de mevcuttur. Üyelerin hemen tamamı üniversite bağlantısı olan kişilerdir. Prof. Dr. Yaman Örs'e göre; "Dernek, akademi yani üniversiteler ile ortak amaçları paylaşmaktadır yeri geldiğinde. Üyelerinin çoğu akademisyendir ve akademi ile fiilen bağlantısı vardır."(Y.Ö). Prof. Dr. N. Yasemin Oğuz ise, "Türkiye Biyoetik Derneği, yasal olarak akademinin dışında, ancak yapısal olarak akademinin tam ortasındadır. Tamamen akademisyenler tarafından yürütülen bir örgüt. Sivil toplum kuruluşu olsaydı, başka alanlardan ve derneklerden de insanlar olurdu." diyor (N.Y.O.).

Türkiye Biyoetik Derneği, üst bir uzmanlık dernekleri örgütü olan Türk Tabipleri Birliği-Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu (TTB-UDKK) üyesidir. 3 Ocak 2004 tarihinde gerçekleştirilen son Genel Kurul toplantısında da gündeme geldiği gibi (Türkiye Biyoetik Derneği Karar Defteri), Türkiye Biyoetik Derneği'nin bir "uzmanlık derneği" olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Örneğin; Prof. Dr. Yaman Örs'e göre dernek "...tipik anlamda bir uzmanlık derneği değildir, olmamalıdır. Genel olarak uğraş

etikleri ile ilgilenmelidir. Ancak aktif çalışanlarının çoğunun sağlık alanından gelmesi dolayısıyla tıp öne çıkmıştır." Bu tartışmaya rağmen Prof. Dr. Berna Arda derneğin, TTB-UDKK üyeliğinden doğan kazanımları olduğu için bu üst örgüt çatısı altında yer aldığını söylüyor (B.A.). Bu kazanımları; alanı temsil etmek, alanın bir tıp uzmanlık birimi olduğu savını güçlendirmek, tıp içerisindeki diğer uzmanlık temsilcileri ile koordinasyon içinde çalışmak, derneğin mezuniyet sonrası uzmanlık eğitim süreçlerine müdahil olma yetkisine sahip olduğunun tanınmasını sağlamak olarak sıralıyor. Buradan yola çıkarak, derneğin kendi tanımına ilişkin bir çelişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu durum ihtimalle bu konunun dernek bünyesinde hemen hiç tartışılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Prof. Dr. N. Yasemin Oğuz'a göre " Dernek kurulurken bilinçli bir tartışma süreci yaşanmadı. Bir ihtiyacı önceden karşılamak amacıyla yola çıkıldı, ismi konuldu ancak içeriğe dair tartışmaların sonradan gelmesi beklenirken böyle bir şey olmadı."(N.Y.O.).

Türkiye Biyoetik Derneği'nin etkinlikleri (Türkiye Biyoetik Derneği Karar Defteri, Türkiye Biyoetik Derneği Etkinlik Raporları)

Türkiye Biyoetik Derneği, kuruluşundan bu yana düzenli olarak toplantılar organize etmektedir. Derneğin etkinlik dökümüne bakıldığında bu toplantıların bir periyodisite izlediği ve hemen tamamının sempozyum, panel, konferans, kongre, etik kursları veya "Biyoetik Günleri" gibi ağırlıklı akademik formasyon taşıyan buluşmalar oldukları görülmektedir. Bu toplantılar, başta tıp fakülteleri (Ankara Ü.T.F., İstanbul Ü. Çapa T.F., Çukurova Ü.T.F., Uludağ Ü.T.F.) olmak üzere diğer bazı kurumlarla ortak çalışma ile organize edilmiştir. Dernek zaman zaman Ankara Tabip Odası, Türk Tabipleri Birliği ya da Down Sendromu Dayanışma ve Araştırma Derneği gibi başka sivil toplum kurumları ile de ortak çalışmalarda bulunmuştur. Türkiye Biyoetik Derneği'nin, ilki 1996 yılında çıkmak üzere, bazı yayınları bulunmaktadır. Genellikle organize edilen toplantılarda sunulan bildirimlerin, yapılan konuşmaların bir toplaması niteliğini taşıyan bu yayınlar kitap ya da kitapçık olarak basılmışlardır. Bu yayınlar arasında bir tanesi araştırma niteliğindedir ve "Türkiye'de Tıp Fakültelerinde Mezuniyet Öncesi Dönemde Etik Eğitimi Raporu" başlığını taşımaktadır.

Dernek, 1998 ve 2000 yıllarında iki kez bülten çıkarma kararı almıştır. Temel amacı derneğin üyeleri arasındaki iletişimi sağlamak olan bültenlerin ilk sayılarından sonra devamı gelmemiştir.

Derneğin geleceğe ilişkin projeleri arasında belirli bir ardisıralık kazanmış olan "Tıp Etiği Sempozyum ve Kongreleri'nin öngörülen zamanlarda organize edilmesi, bir internet sitesinin açılması ve Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel için bir anı kitabı, Prof. Dr. Yaman Örs için ise bir "armagan kitap" hazırlanması yer almaktadır.

Dernek, ayrıca belirli zamanlarda bir tüzel kişilik olarak çeşitli konularda görüş bildirmiştir. Kanımca bu çalışma kapsamında önem taşıdığından bunların hangileri olduğuna bakmakta yarar var:

8 Nisan 1996 – Sağlık Bakanlığı'na

- “*Invitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferi Merkezleri*” ile ilgili görüş

Konu, Türk Histoloji ve Embriyoloji Derneği tarafından gündeme getirilmiştir.

19 Haziran 1996 – Basın yoluyla kamuoyuna - Astro-nomi Derneği ile birlikte

- “*Giderek yaygınlaşan bilim karşıtı falcılık, şifacılık, cincilik, ufoculuk, vb bilimsiz etkinlikler*” ile ilgili görüş

3 Aralık 1996 – TTB-UDKK'ya

- “*Tıp Tarihi ve Deontoloji Uzmanlık Alanının Eğitimi*” konusunda görüş

24 Aralık 1998 – YÖK'e

- “*Akademik yükseltmeler ve doçentlik sınavları*” ile ilgili görüş

29 Haziran 1999 – Sağlık Bakanlığı ve TÜBA'ya

- “*Bir kampanya ile gündeme gelen kemik iliği bağışları*” ile ilgili görüş

28 Ekim 1999 – Kamuoyuna

- “*Ahmet Taner Kışlalı'nın Öldürülmesi*”ne dair görüş

Türkiye Biyoetik Derneği Olarak Nasıl Eyleyeceğiz?

Bir kaç olay

Türkiye Biyoetik Derneği'nin kurulduğu yıl olan 1994 ile 2004 arasında Türkiye'de meydana gelen ve toplumsal gündemimizi oldukça fazla işgal eden bir kaç seçme olaya değinmek istiyorum (Bu bilgiler basından derlenmiştir ancak basın taraması her hangi bir sisematige göre değil sadece olayların geçtiği tarihlerde çıkmış olan bazı gazeteler göz önüne alınarak yapılmıştır. Ele alınan gazteler: Milliyet, Hürriyet, Radikal, Cumhuriyet.):

- “*Hayata Dönüş*” Operasyonu, Bayrampaşa Cezaevi, İstanbul, 19 Aralık 2000

Bilindiği gibi, hükümetin aldığı, cezaevlerinin “F-tipi” yeniden yapılandırılması kararından sonra, bu kararı protesto etmek için Türkiye'deki bir çok cezaevinde mahkumlar tarafından eş zamanlı olarak önce “açlık grevleri” olarak başlayan, daha sonra “ölüm oruçları”na dönüşen eylemlere gidildi. Bu durum gerekçe gösterilerek, hükümetin talimatı ile en sert Bayrampaşa Cezaevi'ne olmak üzere silahlı operasyonlar düzenlendi. Bu operasyonların amacı “failleri kurtarmak” olarak açıklandı. Operasyon 14 saat sürdü ve hemen sonrasında 12 kişi hayatını kaybeden onlarca kişi yaralandı. Ölü sayısı operasyon bittikten sonra da hızla artmaya devam etti. Olay bir çok açıdan

günlerce tartışıldı, bir çok farklı merci tarafından farklı açıklamalar yapıldı. Olayın özellikle “insan hakları” boyutu çeşitli yönleriyle ele alındı ve sadece Türkiye'de değil yurtdışında bile kimi yankılara neden oldu. Bunlar arasında ilgili olayın, örneğin, operasyon sonrası yeniden “açlık grevi”ne başlayan eylemcilerin “zorla” tedavi edilmeleri gibi temel olarak doğrudan hekimlik uğraşını ilgilendiren kimi boyutları da vardı.

- *Bülent Ecevit'in başbakan olduğu dönemdeki sağlık durumu, Başkent Üniversitesi Hastanesi, Ankara, Mayıs 2002*

Hükümetin başı olduğu dönemde Bülent Ecevit'in sağlık durumunun gittikçe bozulması ve daha sonra hastaneye kaldırılması Türkiye kamuoyunun günlerce tartıştığı bir olaydı. Kimileri ülke yönetiminden sorumlu olan birinin sağlık durumunun ne durumda olduğunun kamuoyuna açık ve net ifadelerle açıklanması gerektiği konusunda ısrar ederken, diğerleri başbakan bile olsa kişinin kendi sağlık durumuna ilişkin bilgileri saklama hakkının baki olduğunu ve bu bilgilerin ancak kendi rızası alınarak açıklanabileceğini idda ettiler. Akla gelen sorular arasında, böylesi bir durumda başbakanın sağlık durumuna ilişkin bilgilerin kim tarafından bilinmesinin ve ne kadarının açıklanacağına kimin karar vereceğinin uygun olacağı da bulunmaktaydı.

- *Yeni “kürtaj” yasa tasarısı, TBMM – TCK Alt Komisyonu, Ankara, Ocak 2004*

Basında günler boyu oldukça geniş yer bulan bu tartışma, iktidardaki AKP'li kimi milletvekillerinin her hangi bir tıbbi gereklilik olmadan kürtaj yapılabilmesi için yasal zaman sınırının 8 haftaya indirilmesi yasa taslağını ortaya koymaları ile baş gösterdi. Buna karşılık CHP'li bazı vekiller bu sınırın 12 haftaya çıkarılması gerektiğini savunuyorlardı. Konu akademisyenlerden hukuçulara, politikacıardan iş adamlarına kadar oldukça geniş bir kesimin fikrinin alındığı genel bir tartışma malzemesi işlevini gördü.

Türkiye Biyoetik Derneği'nin bu olaylarla ilgili tavır

Şüphesiz yukarıdakiler seçilmiş bir kaç olaydır. Ancak, öyle sanıyorum ki, bunlar ve benzeri olaylar, kamuoyu olarak bizlerin gündelik davranışlarımızı belirleyen değer yargılarımıza, alışkanlıklarımıza doğrudan etki eden, onları dönüştüren süreçlere karşılık gelmektedir. Bir anlamda her birey kendi varoluş tanımlamasını ve toplum içindeki pozisyonunu her gün benzerleri yaşanan bu tür olaylar hakkında yapılan yorumlara bakarak belirlemektedir. Bu noktada, neredeyse tamamen insanın ahlaki/etik değerleri üzerinde bilinçli ya da bilinçsizce yapılan tartışmaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Biyoetik Derneği, henüz çok yeni olan tarihi süreci içinde meydana gelen yukarıdaki olaylar ile ilgili her hangi bir etkinlik göstermemiştir. Bir çok açıdan

“biyoetik” kavramı ile bağlantısı olan benzeri toplumsal olaylar konusunda bir çok aktör, güç odağı ya da iktidar sahibi, sıklıkla söz sahibi olma, görüş bildirme, bu olaylar üzerinden kendi pozisyonlarını güçlendirme ve bu duruşlarını toplumsal projelerine eklemeye çabasındadırlar. Oysa temel uğraş alanı ile birebir ilgili olan süreçlere dair Türkiye Biyoetik Derneği, ne yazık ki, sessiz kalmıştır.

Bir “Sivil Toplum Kuruluşu” olarak Türkiye Biyoetik Derneği

Sivil Toplum Kuruluşları tanımı son yirmi yıldır sıkça tartışılan sosyolojik kavramların başında geliyor. Ben burada kavramın en genel anlam içeriğinden bahsetmek istiyorum. Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)'nın yelpazesinde dernekler, vakıflar, meslek odaları ve barolar, sendikalar, kooperatifler, yurttaş girişimleri gibi sivil örgütlenme biçimleri bulunmaktadır. Bunların dışında yurtdışında “non-governmental organizations - NGO” olarak anılan STK'ların, “gönüllü kuruluşlar”, “kar amacı gütmeyen kuruluşlar”, “hükümet dışı kuruluşlar” olarak da tanımladıklarını görüyoruz.²

STK'lar, bu yapıları itibariyle “sivil toplum”un kendi kendini temsil ettiği birlikteliklerdir. Belirli bir toplumsal ortak amaç için biraraya gelmiş olan gönüllü insanların örgütlenme biçimi olarak STK'lar daha çok “yurttaşlık ve sorumluluk bilincine sahip kişilerin” kurdukları dernek ve vakıfların karşılığı olarak ele alınmaktadır. “Bu kuruluşlar, kendi içlerinde ülkenin önde gelen aydınlarını barındırır, Türkiye'nin düşünce hayatına zenginlik katar ve demokrasinin ilerlemesi için çaba gösterirler. Bu tanımları itibariyle bu örgütler, toplumdaki yerleşik anlayışla ters düşme pahasına da olsa, egemen anlayışa ve siyasi iktidara ters düşecek çözümler önerirler.”³

Bu açıdan bakıldığında, yapısı itibariyle Türkiye Biyoetik Derneği, bir Sivil Toplum Kuruluşu'dur. Bir dernek olarak örgütlenmiştir ve üyelerinin tamamı “biyoetik” alanına ilgi duyan “gönüllü” insanlardır. Çalışma sistemi yasalarca belirlenmiş olan dernekler tüzüğüne uygundur. Derneğin amaçlarına bakıldığında da derneğin bir STK olarak ele alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, dernek bir STK olmanın sorumluluğunu üzerine almış durumdadır, yani belirli bir sivil toplum kesiminin temsilciliğini yapma ve bu toplumsal kesimin senini duyurma işlevini üstlenmiştir.

Bir kaç saptama

Türkiye Biyoetik Derneği, yukarıda ele alındığı gibi kendi belirlediği ilgi alanları kapsamına giren bir çok konuda yeterince etkin olamamıştır. Bu noktada, hemen belirtilmesi gereken şey, derneğin yine de, kısıtlı imkanları göz önüne alındığında oldukça tutarlı bir etkinlik çizgisi izlemekte olduğudur. Derneğin etkinlikleri gözden geçirildiğinde, bir çok buluşmanın gerçekleştirildiği, düşünce hayatına ve akademik dinamiklere oldukça fazla katkının

yapıldığı kolaylıkla söylenebilir. Ancak, benim burada tartışmak istediğim, çok daha etkin ve güçlü olabilecek olan ve kanımca olması sorumluluğu olan bir STK örgütlenmesi olarak derneğin neden daha etkin olamadığının tartışılmasıdır.

Tam da bu noktada Prof. N. Yasemin Oğuz'un derneğin kuruluş süreci, bugünkü yapısı ve yöntemine dair dile getirdiği kimi noktalara değinmek yararlı olacaktır. Prof. Oğuz'a göre, dernek kurulurken bilinçli bir tartışma evresinden geçmemiştir. Bunun bir sebebi herkese açık bir dernek yapılanması içine girildikten sonra, ilgi alanları birbirinden çok farklı olan insanların biraraya gelerek ortak bir amaca yönelememesi olabilir. Prof. Oğuz, derneğin bir vizyon ve misyondan yoksun olduğunu ifade ederek, yapılan işlerin özellikle yönetim kurulunda görev alan insanların özverili kişisel çabaları ile mümkün olabildiğini ekliyor. Bu çabalar arasında kişisel bağlantıları kullanarak “sponsor” bulmak, bağış toplamak vb gibi etkinlikler bulunmakta.(N.Y.O.)

Bu durumun Türkiye'deki STK'lar için çok da alışılmadık bir şey olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim, bir görüşe göre Türkiye'deki STK'ların büyük bir kısmı, üyelerinin çoğunun temsil edildiği ve etkinlik organizasyonlarında görev aldığı kitlesel bir yapıya sahip değiller. Bir çok STK aslında bir avuç yönetim kurulu üyesinden ibaret veya temel olarak onların çalışmaları ile ayakta.⁴

Prof. Oğuz'a göre dernek zaman içinde belirli bir yöne doğru ister istemez evrilmiştir. Birincil işlevi iki yılda bir kongre organize eden bir kurum olmaktır. Yöneticiler görece aktif, üyelerin çoğu ise pasiftir. Prof. Oğuz'a göre dernek içinde kişisel kırgınlık ve anlaşmazlıkların gruplaşmalara yol açması, kimi meselelerin akılcı bir biçimde tartışılmasını da engellemektedir. Dernek işleyişi, sadece yöneticilerin sırtında kaldığı için hantallaşmıştır. Bazı olaylara hızlı tepkiler gösterememiş, hatta bazen hiç bir tepki göstermemiştir. Dernek iki tür eylem biçimini benimseyebilir ve uygulayabilirdi. Bunlardan ilki derneğin meydana gelen olaylara ilişkin tepki koyması, diğeri ise kendisinin bir toplumsal güç olarak gündem oluşturmasıdır. Ne var ki, bu eylem tarzları etkin olarak uygulanamadı (N.Y.O.).

Prof. Oğuz, derneğin belirli ve iyi tanımlanmış bir amacının olmadığından yakınıyor: “(...)en azından toplumla bağlantılı değildi amaçları.” Derneğin bugünkü görünümüyle “toplumdaki değişikliklere bağışık” bir görünüm çizdiğini ifade ediyor. “Derneğin en ciddi çalışması Deontoloji'nin Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nden çıkarılmasına verdiği tepkiydi.” (N.Y.O.).

Türkiye Biyoetik Derneği'nin 1994-2001 yılları arasında başkanlığını yürüten Prof. Dr. Berna Arda ise, derneğin özde kendisine belirlediği amaçlara büyük ölçüde ulaştığını söylüyor. “1994'de kurulmuş, üye sayısı ve olanakla-

rı oldukça sınırlı bir dernek için “Türkiye” adını alabilmek başarıdır. Aynı zamanda, konusuyla ilgili olarak Türk Tabipleri Birliği ve Sağlık Bakanlığı gibi ilgili kurumlar açısından da bir adres olabilmeyi başarmıştı.”(B.A.).

Derneğin zaman içinde yaşadığı değişim süreci ile ilgili en net saptamlardan birini Yrd. Doç Dr. Serap Şahinoğlu dile getiriyor: “Dernek, giderek artan bir akademikleşme ve toplumsallıktan uzaklaşma tehlikesi içerisinde gibi görünmektedir.” (S.Ş.).

Yukarıdaki görüşler ve derneğin tarihine bakarken edinilen izlenimler ışığında bir değerlendirme, derneğin neredeyse sadece üniversite çevresine hitap eden bir kurum olmaya başladığını ortaya koymaktadır. Üye profilleri itibariyle zaten üniversite ile organik bir bağı olan bir topluluk, Türkiye üniversitelerinde çok yaygın olan “içine kapanma” ve dolayısıyla toplum ile bağlarını zayıflatma tehlikesi ile başbaşa olabilir. Bir değerlendirmeye göre, “demokrasi mücadelesinin, insan haklarının ve siyasi meselelerin takipçisi olanların dışındaki STK’lar, seçkin yapılar olarak örgütlenmiş görünüyorlar.”⁴ Bu durum, toplumu oluşturan farklı kesimler arasındaki bağların zayıflaması ve her bir yapının kendine kapanma sürecinin başgöstermesine yol açabilir. Bu da, daha geniş ölçekte bir perspektif kaybına neden olarak bir süre sonra STK’ların “herkes sokağına, semtine, yoksuluna, sokak çocuğuna, kedisine köpeğine kendisi sahip çıksın” tarzında bir faaliyetin yürütücülüğünü” yüklemesine ve kamusal alanın daralmasına, etkinliğinin azalmasına yol açabilir.⁴

Bu da, elbette, daha önce belirttiğim gibi elimizde olan bir olanağı, ki burada bu Türkiye Biyoetik Derneği'nin tam da kendisidir, kullanmadığımız ve kimi olaylar karşısında sessiz kaldığımız sürece aslında içinde yaşadığımız toplumu değiştirme şansından da yoksun olacağımız anlamına gelmektedir. Türkiye Biyoetik Derneği'ni oluşturan ve “biyoetik” üzerinde düşünme uğraşını seçmiş kişiler olarak bizler, bu uğraş ile ilgili olabilecek her durumda sesimizi duyurmak ile yükümlüüz. Bir derneğimiz olduğuna ve derneğin var oluş amacı da, bir STK olarak kendi belirlediği ilgi alanı içine girebilecek her durumda etkinlik göstermek olduğunda göre, dernek vasıyasıyla doğan bir olanağı kullanmayarak birlikteliğimizin varlık nedenini ortada kaldırıyoruz. Türkiye Biyoetik Derneği, üniversite bünyesinde etkinlik gösteren bir örgütlenme olmamalıdır. Tek işlevi, zaten üniversiteler bünyesinde gerçekleştireceğimiz etkinliklerin organizasyonu olduğunda, neden ayrı bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduğumuzu kendimize açıklayabilmemiz gerekir.

Öneriler ve Sonuç

Yukarıdaki saptamlar ışığında derneğin kimi olaylar karşısında etkin olmakta neden yetersiz kaldığı sorusuna bazı yanıtlar verilebilir:

- derneğin kendi yapısına dair tartışmaların eksikliği
- derneğin amaçlarına ve yöntemine dair perpektif yetersizliği
- dernek üyeleri arasındaki yetersiz iletişim
- dernek karar alma ve uygulama süreçlerinin belirsiz olması
- derneğin daha kurumsal bir organizasyona ihtiyaç duyması

Bu nedenler ışığında, konu yeniden ele alındığında, Türkiye Biyoetik Derneği'nin kendisinin masaya yatırılmasının gerekliliği öncelikli olabilir. Dernek üyeleri en kısa zamanda, örneğin bir olağanüstü kongre ile bir araya gelip derneğin yapısı, amaçları, işleyiş mekanizması ve sahip olması gereken perspektife dair görüşlerini bildirebilirler. Bu, kanımca, dernek olma sürecindeki en temel noktadır; çünkü içinde bulunduğu bir derneği eleştirel bir bakış ile yeniden ele alacak olan üyelerin, bu örgütlenme içindeki kendi pozisyonlarını da değerlendirmeleri gerekecektir.

Diğer çözümler daha tekniktir. Prof. Oğuz, üyeler arasındaki iletişim sorununun, daha önce uygulanmaya çalışılan ancak yürümeyen, düzenli bir bülten çıkarılması ile çözülebileceğini ifade etmiştir. Başka bir yöntem ise, internetin olanaklarını kullanarak bir yazışma listesi oluşturmak ve iletişimi daha hızlı hale getirmek olabilir (N.Y.O.). Kanımca, kurumsallaşma adına kimi adımların atılması gerekir. Bunlar arasında derneğin etkin olarak kullanacağı bir mekana sahip olması başta gelmektedir. Bu merkezde, ilgili yazışmaların, duyuruların vb. yapılması ve kırtasiye işlerinin yürütülmesi için çalışanların görevlendirilmesi dernek işleyişini oldukça hızlandıracaktır.

Sadece 10 yıllık bir geçmişi olan Türkiye Biyoetik Derneği, Türkiye için bir şanstır. Hem ulusal hem de uluslararası düzlemde, “biyoetik” ile ilgili her durumda düşünce geliştiren, etkide bulunan, değişimlere yol açan referans bir kurum olması işten bile değildir. Elimizdeki olanakları kullanmak bizim için açık bir olasılık değil, sorumluluk olmalıdır. Bu sorumluluğumuzu tam olarak yerine getirdiğimizi düşünmüyorum ve sınırlarını Türkiye Biyoetik Derneği bağlamında yeniden tartışmamızın gerekliliğine inanıyorum. Ancak bu sayede, derneğimiz için gerçekçi ve uygulanabilir bir perspektif belirleyebiliriz ve kendi tekil konumumuzu haklı çıkarabiliriz.

Notlar

Makalede parantez içinde verilen kimi kısaltmaların anlamsal karşılıkları aşağıdaki listede verilmiştir:

- (N.Y.O): Prof. Dr. Yasemin Oğuz ile Yapılan Görüşme Kaydı. Ankara: Dr. M. Volkan Kavas'ın Kişisel Arşivi, Nisan 2004.

- (B.A.): Prof. Dr. Berna Arda ile Yapılan Görüşme Kaydı. Ankara: Dr. M. Volkan Kavas'ın Kişisel Arşivi, Mayıs 2004.
- (S.Ş.): Yrd. Doç Dr. Serap Şahinoğlu ile Yapılan Görüşme Kaydı. Ankara: Dr. M. Volkan Kavas'ın Kişisel Arşivi, Mart 2004.
- (Y.Ö.): Prof. Dr. Yaman Örs ile Yapılan Görüşme Kaydı. Ankara: Dr. M. Volkan Kavas'ın Kişisel Arşivi, Haziran 2004.

KAYNAKLAR

1. Örs Y. Gelişmekte Olan Bir Kavram: Biyoetik. İstanbul: İstanbul Konukevi Çevresinde Yapılan Konuşma, 1990; 130-143.
2. Gönel A. Önde Gelen STK'lar. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998; 1.
3. Bali R. N. Sivil Toplum Hareketinin İki Zaafı: İşadamları ve Elitizm. Birikim 2000; 130: 33.
4. Türkeş A. Ö. STK'lar ya da Sanal Toplum Kuruluşları. Birikim 2000; 130: 48-50.